

Binnen de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken bestond bij enkele fracties de behoefte de Minister van Buitenlandse Zaken enkele vragen en opmerkingen voor te leggen inzake zijn brief d.d. 9 oktober 2017 houdende de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017. Tevens is voor dit Schriftelijk Overleg geagendeerd het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken (Gymnich) van 7 en 8 september 2017 (Kamerstuk 21501-02, nr. 1774).

De fungerend voorzitter van de commissie,
Omtzigt

De griffier van de commissie,
Van Toor

Algemeen

De leden van de VVD-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017 en het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken (Gymnich) van 7 en 8 september 2017. De leden van de VVD-fractie hebben hierbij nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de PVV-fractie hebben enkele opmerkingen en vragen over de geannoteerde agenda van de RBZ van 16 oktober 2017.

De leden van de CDA-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geannoteerde agenda Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017 en het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken (Gymnich) van 7 en 8 september 2017. Wel hebben deze leden nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de D66-fractie hebben kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017. Graag willen zij van de mogelijkheid gebruik maken om voorafgaand aan deze Raad over enkele onderwerpen met de Minister van gedachte te wisselen.

Ook de leden van de SP-fractie hebben enkele vragen en opmerkingen over de agenda van de RBZ van 16 oktober 2017.

De leden van de PvdA-fractie hebben met belangstelling kennis genomen van de geannoteerde agenda en hebben nog enkele vragen.

De leden van de ChristenUnie-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober 2017 en het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken van 7-8 september 2017. Ze hebben hierover nog enkele vragen en opmerkingen.

De leden van de SGP-fractie hebben met belangstelling kennis genomen van de geannoteerde agenda van de Raad Buitenlandse Zaken van 16 oktober. Zij hebben hierover een aantal vragen.

Iran

De leden van de VVD-fractie zijn het met het kabinet eens dat Iraanse activiteiten met betrekking tot ballistische raketten buiten de reikwijdte van het Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) vallen en formeel gescheiden van het nucleaire akkoord dienen te worden besproken. Dat vergt echter wel dat deze activiteiten ook echt worden besproken en – als het aan de leden van de VVD-fractie ligt – ook worden bestraft. Dat is in het belang van de internationale rechtsorde. In dat licht zijn deze leden benieuwd of de internationale gemeenschap, met steun van Nederland, serieuze maatregelen heeft genomen om deze provocaties te beantwoorden en af te schrikken, en zo ja, welke.

Ook wensen de leden van de VVD-fractie op te merken dat zij zich, in het licht van de discussie in de VS, kunnen vinden in de opmerkingen van Secretary of Defense Jim Mattis over het belang van de JCPOA. De genoemde leden maken uit de geannoteerde agenda op dat het kabinet ook die lijn volgt. Zij zijn echter benieuwd of het kabinet ook bereid is de Amerikaanse lijn, in het bijzonder die van het Congres, te volgen met betrekking tot hardere sancties tegen de Iraanse Revolutionaire Garde en Hezbollah. Is het kabinet bereid zich ook voor een hardere aanpak van deze organisaties in te zetten?

In de geannoteerde agenda wordt aangegeven dat Nederland inzet op een structurele en kritische dialoog tussen de EU en Iran over de opstelling van Iran in de regio. De leden van de PVV-fractie horen graag hoe deze «kritische dialoog» concreet gestalte gaat krijgen. Waar en wanneer wordt Iran aangesproken over zijn agressieve opstelling in Syrië en Irak?

De leden van de PVV-fractie vinden het opmerkelijk dat het demissionaire kabinet het nucleaire akkoord met Iran blijft bejubelen en geen alternatief ziet voor het akkoord. Waar is dat enthousiasme op gebaseerd gezien de agressieve expansiepolitiek van Teheran en de rappe ontwikkeling van het Iraanse ballistische raketprogramma? Is het niet zo dat de financiële baten voor Iran die voortvloeien uit het akkoord voor deze onwenselijke praktijken worden gebruikt? Waarom dan halsstarrig vasthouden aan het akkoord en het als onfeilbaar beschouwen?

President Trump is van plan om de Iraanse revolutionaire garde als terroristische organisatie aan te merken. De leden van de PVV-fractie vernemen graag wat het demissionaire kabinet van dit voornemen vindt. Deelt het kabinet de opvatting van Trump dat de revolutionaire garde een terroristische organisatie is of ziet het kabinet daarvoor *geen enkele* grond? Graag een uitgebreide reactie.

De Minister schrijft in de geannoteerde agenda dat het Internationaal Atoomenergieagentschap (IAEA) op 31 augustus jl. wederom heeft vastgesteld dat Iran zijn verplichtingen uit het Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) tot nu toe is nagekomen. Dat lijkt goed nieuws, maar de leden van de CDA-fractie vragen zich af of Iran wel volledige openheid van zaken geeft. Volgens de oppositiebeweging National Council of Resistance of Iran (NCRI) werkt het ayatollah-regime in Teheran op voor inspecteurs van het IAEA ontoegankelijke plekken gewoon door aan de ontwikkeling van een atoomwapen¹. De NCRI zegt zelfs bewijs te hebben dat een afdeling van de Iraanse Organisatie voor Defensief en Innovatief Onderzoek (SPND) zich op de militaire basis Parchin bezighoudt met het testen van ontstekers voor nucleaire wapens. Is de Minister op de hoogte

¹ <https://ncr-iran.org/en/news/nuclear/22603-ncri-revelation-activities-continue-at-organization-responsible-for-work-on-nuclear-weapons>

van de bevindingen van de NCRI? En hoe beoordeelt hij deze, ook in relatie tot de (implementatie van de) afspraken van het JCPOA? Is het JCPOA in de bestaande vorm wel effectief genoeg?

De leden van de CDA-fractie vragen of de Minister kan toelichten waarom hij stelt dat het akkoord «garandeert» dat het Iraanse nucleaire programma alleen voor civiele doeleinden benut zal worden? Hoe beoordeelt de Minister uitspraken van de directeur van de MIVD, Onno Eichelsheim, dat «landen van zorg», zoals Noord-Korea en ook Iran, in Nederland aan kennis en materialen voor massavernietigingswapens proberen te komen²?

De leden van de CDA-fractie wijzen er op dat in februari van dit jaar het Begin-Sadat Centrum een studie publiceerde waaruit zou blijken dat Iran zijn kernwapenprogramma ook voortzet buiten de landsgrenzen³. Volgens de onderzoekers zou het streng-islamitische bewind inmiddels een permanente missie van ingenieurs gestationeerd in Noord-Korea hebben. Die ingenieurs zouden bovendien aanwezig zijn bij nucleaire tests en met hun Noord-Koreaanse collega's werken aan raketten die kunnen worden uitgerust met kernkoppen. Hoe beoordeelt de Minister in het licht van het bovenstaande de uitspraken van de Israëlische premier Netanyahu en de Amerikaanse president Trump dat de nucleaire deal met Iran slecht is en aangepast of geschrapt moet worden⁴? Volgens Netanyahu stelt het JCPOA Iran op termijn in staat om een kernmacht te worden, waarmee de wereld er een tweede Noord-Korea bij krijgt⁵. In hoeverre is deze angst wat de Minister betreft terecht?

Onderdeel van het JCPOA is ook dat veel internationale sancties tegen Iran zijn opgeheven. Deelt de Minister de zorgen van de leden van de CDA-fractie dat Iran daarmee de beschikking heeft gekregen over allerlei fondsen en financiële middelen die het land kan aanwenden om de (nucleaire) samenwerking met Noord-Korea te bekostigen? Bovendien vallen activiteiten met betrekking tot ballistische raketten (die mogelijk kernwapens kunnen vervoeren) buiten de reikwijdte van het akkoord, waardoor Iran betrekkelijk ongestraft kan dreigen met uitbreiding van zijn rakettenprogramma⁶. Blijft het kabinet desondanks van mening dat er geen geloofwaardig alternatief voor het JCPOA is? Zo ja, waarom? De Minister spreekt van «zorgen die onverminderd groot zijn». Welke maatregelen is hij bereid te bepleiten tegen flagrante schendingen van de VN-Veiligheidsraadsresolutie 2231 door Iran?

De leden van de D66-fractie zijn het eens met de regering dat het nucleair akkoord met Iran een robuuste en verifieerbare overeenkomst is die garandeert dat het Iraanse nucleaire programma alleen voor civiele doeleinden benut zal worden. Heropenen van de onderhandelingen is inderdaad niet wenselijk, zo menen deze leden. Toch is de kans zeer aannemelijk dat de VS hun steun voor het akkoord zullen onthouden, wat grote gevolgen kan hebben. Wordt met dit scenario rekening gehouden, zo vragen deze leden. En is de EU in gesprek met de VS om hen ertoe te bewegen dat zij hun steun zullen blijven behouden? Tot slot zouden de leden van de D66-fractie graag in het verslag van de Raad Buitenlandse

² <https://www.rtlnieuws.nl/nederland/mivd-nederland-is-supermarkt-voor-landen-die-kernwapens-willen-ontwikkelen>

³ <https://besacenter.org/perspectives-papers/iran-progressing-nuclear-weapons-via-north-korea/>

⁴ <http://www.elsevierweekblad.nl/americandreamers/achtergrond/2017/10/547100-547100/>

⁵ <http://www.jpost.com/Israel-News/WATCH-LIVE-Netanyahu-addresses-the-UN-General-Assembly-505520>

⁶ <https://fd.nl/economie-politiek/1219621/iran-dreigt-met-uitbreiding-rakettenprogramma>

Zaken een uitgebreide en volledige toelichting ontvangen op hetgeen dat op punt is besproken in de Raad.

De leden van de SP-fractie constateren dat president Trump de afgelopen maanden al herhaaldelijk en in duidelijke bewoordingen heeft aangegeven af te willen van het nucleaire akkoord dat na lang onderhandelen in 2015 met Iran is gesloten. Maar vooralsnog zijn die dreigementen niet uitgevoerd. Dat zou binnenkort zomaar kunnen veranderen. De Washington Post bericht namelijk dat Trump later deze week in een speech aan zal geven het akkoord niet langer te zullen erkennen. Dat is een heel ernstige zaak, met mogelijk rampzalige gevolgen, aldus de leden van de SP-fractie. De deal met Iran, waarin is afgesproken dat het nucleaire programma van het land aan banden wordt gelegd in ruil voor sanctieverlichting, is door de Minister van Buitenlandse Zaken van begin af aan omarmd. Dat is volgens de leden van de SP-fractie een goede zaak, want het akkoord met Iran maakt de wereld veiliger. Veel experts zijn het erover eens dat als dit akkoord door de Amerikanen wordt vertrappt, meer confrontatie en mogelijk zelfs een nieuwe oorlog in de regio zal volgen. Dat moet absoluut voorkomen worden.

De hoogopgelopen spanningen met Noord-Korea zijn volgens de leden van de SP-fractie een andere reden waarom de deal met Iran overeind moet blijven. Terecht waarschuwen velen dat broodnodige onderhandelingen met het land gedoemd zijn te mislukken als het de VS niet lukt om zich aan internationale afspraken te houden. Het is daarom van groot belang dat de internationale gemeenschap tegengas geeft en voorkomt dat onverantwoordelijke besluiten aan de andere kant van de oceaan de voorbode zijn van een nieuwe nachtmerrie.

De leden van de SP-fractie hebben daarom de volgende vragen. Deelt de Minister de zorgen dat het opblazen van de deal kan leiden tot meer confrontatie in de regio en mogelijk zelfs een gewapend treffen en dat onderhandelingen met Noord-Korea er nog moeilijker door worden? Hoe probeert de Minister, in EU-verband en daarbuiten, de Amerikanen ervan te overtuigen de deal niet om zeep te helpen? Is de Minister het ermee eens dat als de Amerikanen doorzetten en het akkoord vermorzelen, dat gevolgen moet hebben voor de relatie tussen de EU en de VS? Kan het antwoord op deze laatste vraag toegelicht worden?

Gezien de ontwikkelingen in de VS rondom JCPOA, achten de leden van de PvdA-fractie de inzet van de EU in dit dossier voor de volledige implementatie van het JCPOA des te belangrijker. Is er in de EU ook de bereidheid het voortouw te (blijven) nemen? Zijn er meer landen die naast Nederland inzetten op structurele – kritische – politieke dialoog tussen de EU en Iran over de opstelling van Iran in de regio, onder meer in Syrië en Irak, mensenrechten en de ontwikkelingen van het ballistische raketprogramma?

Inzake het nucleaire akkoord met Iran bepleiten de leden van de SGP-fractie een zeer consequente lijn, zowel van de Nederlandse regering als van de EU als collectief. Hoe beoordeelt de regering het zevende IAEA-kwartaalrapport over de naleving van het JCPOA door Iran? Zijn er elementen in het rapport die aanleiding geven tot twijfel over de vraag of het Iraanse nucleaire programma slechts voor civiele doeleinden benut kan en zal worden? Biedt de afgesproken beperking van zowel uranium-verrijking als plutoniumproductie nog altijd voldoende garantie dat de wegen naar een Iraans kernwapen zijn afgesneden? Is er nog altijd sprake van een voldoende intensief inspectie- en verificatieregime door het IAEA?

Noord-Korea

De leden van de VVD-fractie verwelkomen de aangekondigde sancties tegen Noord-Korea, die onder meer in een totaalverbod op Noord-Koreaanse (dwang)arbeiders voorzien. De genoemde leden hebben hier vaker aandacht voor gevraagd en zijn blij dat Nederland zich hier herkenbaar voor heeft ingezet. Wel vragen deze leden zich af hoe het kabinet denkt vreedzame denuclearisering te kunnen bewerkstelligen en of het niet verstandiger is om ook vanuit de EU een hardere lijn te kiezen die wat meer afschrikt.

De RBZ zal zich wederom buigen over Noord-Korea. De leden van de PVV-fractie constateren dat veel VN-sancties zijn omgezet in EU-regelgeving. Zo staat het tenminste in de agenda. Maar wat is hiervan de toegevoegde waarde? Zijn de VN-sancties op zichzelf dan niet voldoende (juridisch) dwingend en/of concreet?

De EU werkt op aandringen van Nederland aan aanvullende en autonome restrictieve maatregelen. De leden van de PVV-fractie staan daar niet onwelwillend tegenover maar vraagt zich wel af of het hier geen wassen neus betreft. Want hoe wordt toegezien op de naleving van deze maatregelen? Wie of wat gaat dat monitoren en welke financiële en personele capaciteiten zijn daarvoor beschikbaar?

De leden van de PVV-fractie lezen in de geannoteerde agenda dat Nederland zich met succes heeft ingezet voor een totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders in EU-lidstaten. Maar waarom wordt het succes al geclaimd terwijl deze maatregelen nog niet zijn aangenomen en Noord-Koreaanse arbeiders nog steeds worden uitgebuit op Europese bodem? Kan het demissionaire kabinet aangeven waarom het totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders nog steeds niet is aangenomen? Welke landen verhinderen een spoedig besluit op dit punt en wanneer verwacht het kabinet dat het totaalverbod wel formeel, en voor een ieder lidstaat geldend, in werking zal treden?

Een ander land dat internationale afspraken met voeten treedt is Noord-Korea. De leden van de CDA-fractie verwelkomen de sanctieresoluties 2371 en 2375 van de VN-Veiligheidsraad en benadrukken het belang van strikte handhaving van ingestelde sancties. De medewerking van Rusland en China is daarbij cruciaal, aangezien Noord-Korea met die landen de meeste handel drijft. De leden van de CDA-fractie vinden het dan ook bemoedigend dat China heeft aangekondigd de export van geraffineerde olie, vloeibaar aardgas en condensaat en de import van textiel te beperken dan wel volledig stil te leggen⁷. Tegelijkertijd wordt de uitvoer van ruwe olie naar Noord-Korea ongemoeid gelaten en beschikt het stalinistische land sinds kort over een tweede internetverbinding, via Rusland⁸. Geeft de internationale gemeenschap daarmee geen dubbel signaal af? En houden China en Rusland zich wel echt aan de laatste VN-sancties? Zo ja, waaruit blijkt dat? En zo nee, hoe kan de druk op China en Rusland worden opgevoerd om zich harder op te stellen richting Pyongyang? Wat klopt er van de uitspraken van professor Breuker dat het sanctiebureau van de VN op aandringen van China en Rusland geen Koreaanstalige onderzoekers mag aanstellen, waardoor Koreaanstalige bronnen niet geraadpleegd kunnen worden⁹?

⁷ <https://fd.nl/economie-politiek/1219805/china-geeft-gehoor-aan-vn-sancties-tegen-noord-korea>

⁸ <http://numrush.nl/2017/10/02/noord-korea-tweede-internetverbinding/>

⁹ Gesprek van de vaste Kamercommissie voor Buitenlandse Zaken met Remco Breuker en Sico van der Meer, 4 oktober 2017.

De leden van de CDA-fractie constateren dat ondanks de VN-sancties, die de afgelopen tijd al diverse keren zijn aangescherpt, er aanzienlijke geldstromen bestaan tussen Noord-Korea en de rest van de wereld. Een belangrijke inkomstenbron voor de regering in Pyongyang is het geld dat de tienduizenden Noord-Koreaanse arbeiders in het buitenland, vooral in China en Qatar, naar huis sturen. Volgens schattingen gaat het jaarlijks om zeker een miljard Amerikaanse dollar, geld dat rechtstreeks in het nucleaire programma van Noord-Korea kan worden geïnvesteerd¹⁰. Ook in de Europese Unie zouden enkele duizenden Noord-Koreanen onder erbarmelijke omstandigheden aan het werk zijn, de meesten van hen in Polen¹¹. De Poolse regering zou daar niets tegen doen en zelfs op grote schaal visa verstrekken aan Noord-Koreaanse arbeiders¹². Is de Minister op de hoogte van deze berichten? Is de Minister bereid om naast in EU ook in VN-verband te pleiten voor een totaalverbod op Noord-Koreaanse arbeiders? En is de Minister bereid om Polen aan te spreken op de uitbuiting van Noord-Koreanen in dat land? Waarom (niet)?

De leden van de CDA-fractie vragen de Minister of hij kan ingaan op de (militaire) banden tussen Noord-Korea en sommige landen in Afrika. Deze lijken zeer innig. Hoe beoordeelt de Minister de onderschepping in augustus dit jaar van een vrachtschip in Egyptische wateren dat met meer dan 30.000 raketwerpergranaten vanuit Noord-Korea onderweg was naar het Suezkanaal¹³ – volgens een VN-rapport «de grootste munitievangst in de geschiedenis van de sancties tegen Noord-Korea»? Klopt het dat de koper Egypte zelf bleek te zijn? Ook veel andere Afrikaanse landen, waaronder Namibië, Mali, Oeganda en Zimbabwe, werken nog altijd nauw samen met Noord-Korea¹⁴. Ze laten hun militairen bijvoorbeeld trainen door het Noord-Koreaanse leger, kopen Noord-Koreaanse wapensystemen en importeren reusachtige in Noord-Korea vervaardigde standbeelden¹⁵. De leden van de CDA-fractie maken zich grote zorgen over deze samenwerking. Het is duidelijk dat Noord-Korea de VN-sancties uitstekend weet te omzeilen, waardoor de geldstromen naar het land niet volledig worden afgesloten. En zolang er geld binnenkomt kunnen Kim Jong-un en zijn trawanten hun nucleaire programma gewoon voortzetten. De leden van de CDA-fractie pleiten daarom voor slimmere sancties die het Noord-Koreaanse regime echt raken. Welke mogelijkheden ziet de Minister daartoe? En is hij bereid om in EU- en VN-verband aan te dringen op slimmere sancties?

De leden van de D66-fractie maken zich zorgen over de ontwikkelingen in Noord-Korea. De raketlancering van Noord-Korea en de retoriek van de Noord-Koreaanse leider geven redenen tot bezorgdheid. Tegelijkertijd zijn de woorden en retoriek van de president van de Verenigde Staten in dit conflict ook verre van geruststellend. De leden van de D66-fractie zijn van mening dat de-escalatie in dit conflict van groot belang is, om erger te voorkomen. De genoemde leden willen graag van de Minister weten of hij de mening van de genoemde leden deelt dan hierin een rol voor de EU is weggelegd.

¹⁰ <https://fd.nl/economie-politiek/1215944/noord-korea-is-zeer-bedreven-in-het-ontwijken-van-sancties>

¹¹ <https://www.volkskrant.nl/buitenland/noord-korea-verdient-dik-aan-dwargarbeiders-in-eu-brussel-onderneemt-niets~a4497563/>

¹² <https://www.theparliamentmagazine.eu/blog/poland-secretly-hiring-north-korean-workers>

¹³ <https://www.oneworld.nl/overig/noord-korea-en-egypte-innige-relatie-vooral-militair/>

¹⁴ <https://qz.com/1076850/north-koreas-military-ties-to-11-african-countries-are-being-probed-by-the-un/>

¹⁵ https://www.washingtonpost.com/world/africa/north-koreas-surprising-lucrative-relationship-with-africa/2017/07/10/c4e6f65d-30fe-4bd2-b178-d90daaac3007_story.html?utm_term=.fb9271642529

De leden van de SP-fractie hebben grote zorgen over de ontwikkeling van het raket- en kernwapenprogramma van Noord-Korea en het Amerikaanse beleid richting het land, waarin oorlogsdreigementen aan de orde van de dag zijn. Van het allergrootste belang is dat er een sfeer ontstaat waarin onderhandelingen over het aan banden leggen van het raket- en kernwapenprogramma een aanvang kunnen krijgen. Een concreet voorstel dat wordt gedaan, door Rusland en China, is het zogenaamde suspension for suspension, waarbij Noord-Korea de ontwikkeling van het raket- en kernwapenprogramma opschort en de VS grote militaire oefeningen nabij de grens, waarbij aanvallen op Noord-Korea worden gesimuleerd, staakt. Kan de Minister aangeven wat hij van dit voorstel vindt? Waarom weigert de VS hier constructief op in te gaan? Is de Minister bereid in EU-verband steun voor dit voorstel te zoeken? Zo nee, waarom niet en welke alternatieve politieke oplossingen worden dan bepleit?

De leden van de PvdA-fractie zijn van mening dat de situatie in Noord Korea mogelijk erger is dan we denken en met name voor de bevolking. Zoals onlangs was te lezen in nrc.next waar Remco Breuker, hoogleraar Koreastudies aan de Universiteit Leiden enkele voorbeelden geeft: «Grootschalige export van mineralen en zeldzame metalen naar China, waarvan de inkomsten naar de elite gaan. Brute zuiveringen binnen die elite om zeggenschap over bronnen te krijgen. Enorme export van arbeiders (meer dan 100.000) om overzee onder erbarmelijke omstandigheden geld voor het regime te verdienen. Instandhouding van concentratiekampen, ondanks internationale druk, om bevolking «gemotiveerd» te houden. Illegale internationale wapen- en drugshandel. Extreem dure kern testen en satellietlanceringen om staatsimago en volksmoreel hoog te houden.»

De leden van de PvdA-fractie zijn van mening dat de bevolking niet anders kan worden geholpen dan door de regering in Noord Korea onder druk te zetten. Helaas zien deze leden in de media niets anders dan dreigende taal tussen de VS en Noord-Korea, die zich enkel focust op kernwapens en ook niet bevorderlijk is voor de-escalatie van de verhoudingen. Wat is de inzet van het kabinet op de wijze waarop de EU, in overleg met de voornaamste regionale partners, het proces van de-escalatie kan ondersteunen, en hoe voorlichtingsactiviteiten en steun voor de volledige uitvoering van de VN-sancties door alle landen geïntensiveerd kunnen worden? Wat is de stand van zaken met betrekking tot de uitwerking van aanvullende autonome restrictieve maatregelen, waaronder het toevoegen van personen en entiteiten op de sanctielijst en nieuwe economische en financiële sanctiemaatregelen? En vooral de sancties die voorzien in een totaalverbod op termijn op Noord-Koreaanse arbeiders in EU-lidstaten, zijn een belangrijk onderdeel van de maatregelen. Maar over welke termijn hebben we het dan? En wat kan en gaat de EU doen om ook de buurlanden van Noord-Korea over te halen arbeiders uit dat land te weren? Zolang de sancties niet alomvattend en volledig zijn, is de schade van de sancties voor Noord-Korea beperkt, zo stellen de leden van de PvdA-fractie.

De leden van de fractie van de ChristenUnie lezen met instemming de inzet van het kabinet ten aanzien van Noord-Korea. Naar aanleiding van de berichtgeving omtrent wapenhandel tussen Noord-Korea en Egypte (<https://www.oneworld.nl/overig/noord-korea-en-egypte-innige-relatie-vooral-militair/>) en het gesprek over Noord-Korea van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken op 4 oktober 2017 met twee experts vragen deze leden om de Noord-Koreaanse handel in conventionele wapens tijdens de Raad Buitenlandse Zaken te bespreken. Wat kan er in Europees verband gedaan worden om deze ontduiking van de VN-sancties tegen te gaan?

De leden van de SGP-fractie of, en op welke wijze, de EU «derde landen» steunt bij een betere implementatie van de bestaande VN-sancties die gericht zijn op het vergroten van de druk op het Noord-Koreaanse regime. In eerdere rapportages heeft de Minister aangegeven een militaire oplossing voor dit conflict «niet denkbaar» te achten.¹⁶ De leden van de SGP-fractie beamen dat het gebruik van militair geweld desastreuze consequenties heeft, maar hechten eraan te benoemen dat zij het Noord-Koreaanse regime fundamenteel onbetrouwbaar en kwaadwillend achten, ook wat betreft een mogelijke militaire optie. Op welke wijze wordt in EU- en NAVO-verband rekening gehouden met, en voorbereid op, scenario's waarin Noord-Korea, of een ander betrokken land, onverhoopt overgaat tot het gebruik van (nucleair) geweld? Eerder gaf de Minister aan dat Noord-Korea door Nederland in bilateraal en multilateraal verband wordt aangesproken op overtredingen van resoluties van de VN-Veiligheidsraad.¹⁷ Ook sprak de VNVR steun uit voor de inspanningen van Zuid-Korea om te komen tot een geloofwaardige dialoog met Noord-Korea. In hoeverre hebben sancties en dialogen tot op heden bijgedragen aan verbetering van de veiligheidssituatie?

Turkije

De leden van de PVV-fractie zijn van mening dat de ongemakkelijke relatie van de EU met het islamofascistische Turkije duidelijk de onmacht en zwakte laat zien van het EU-buitenlandbeleid. Zo is het deze leden een doorn in het oog dat de pre-accessiesteun nog steeds niet is gestopt en de geldkraan naar Turkije open blijft staan. Waarvoor in hemelsnaam? Is dat de beloning voor het vastzetten van Amerikaanse consulaatmedewerkers? Is dat wat je verdient als je medewerkers van Amnesty International voor 15 jaar wilt opsluiten? De leden van de PVV-fractie ontvangen graag een reactie over die absurde financiering van Turkije.

Tevens ontvangen de leden van de PVV-fractie graag een reactie op de onlangs gestarte Turkse militaire campagne in Noordwest-Syrië. Hoe kijkt het demissionaire kabinet aan tegen dit ingrijpen? Is de Minister voornemens dit actuele punt nog op de agenda van de RBZ te zetten omdat het grote consequenties kan hebben? Zo nee, waarom niet?

De leden van de CDA-fractie constateren dat de relatie tussen Turkije en Europa al lange tijd ernstig is verstoord. President Erdogan heeft de militaire coup poging in de nacht van 15 juli 2016 aangegrepen om zo veel mogelijk politieke tegenstanders uit de weg te ruimen. Hij duldt geen enkele tegenspraak meer, ook niet uit het buitenland. Nederlanders en Duitsers worden voor nazi's uitgemaakt, bondskanselier Merkel wordt vergeleken met Adolf Hitler en zo zijn er nog talloze smakeloze voorbeelden van Erdogans harde retoriek richting het Westen. Is de Minister bereid te pleiten voor opschorting van de EU-toetredingsonderhandelingen en naar een alternatieve vorm van samenwerking met Turkije?

Ook het NAVO-lidmaatschap van Turkije begint steeds problematischer te worden. Eerst waren er de Duitse parlementariërs die de op de Turkse luchtmachtbasis Incirlik gelegerde Duitse militairen niet mochten bezoeken. Erdogan gaf niet toe, waarna Duitsland besloot zijn militairen uit Turkije terug te trekken en over te brengen naar Jordanië, nota bene

¹⁶ Verslag Vragenuur (vragen Karabulut over Noord-Koreaanse kernproef), 5 september 2017

¹⁷ Antwoord van Minister Koenders (11 oktober 2016) op vragen over internationale druk op Noord-Korea.

geen NAVO-lidstaat¹⁸. Daarnaast besloot Erdogan over te gaan tot de aanschaf van het Russische raketsysteem S-400, een systeem dat niet geïntegreerd kan worden in de veiligheidsstructuur van de NAVO¹⁹. Is de Minister bereid duidelijk stelling te nemen dat deze aanschaf een ondermijning vormt van het geïntegreerde luchtverdedigingssysteem van de NAVO, alsmede de solidariteit binnen het bondgenootschap? Deelt de Minister de zorgen van de leden van de CDA-fractie dat Turkije zich meer en meer afkeert van het Westen en op zoek gaat naar nieuwe bondgenoten?

De leden van de SP-fractie vragen de Minister te reageren op de recente berichten dat het Turkse leger de Syrische provincie Idlib zou zijn binnengetrokken. Wat klopt er van deze berichten? Welk beeld heeft de Minister van de Turkse activiteiten in de Syrische provincie? Worden deze veroordeeld? Deelt de Minister de vrees van deze leden dat de Turkse militaire aanwezigheid in Syrië hoofdzakelijk gericht lijkt tegen Koerdische strijders in het noorden van het land?

Voor wat betreft de betrekkingen met Turkije zijn de leden van de fractie van de ChristenUnie verheugd te vernemen dat de Minister modernisering van de douane-unie afhankelijk wil maken van de verbetering van de rechtsstaat in Turkije. Ook stelt de Minister dat Nederland zal pleiten voor het opschorten van de pre-accessiesteun. Betekent dit dat de pre-accessiesteun mede afhankelijk gemaakt zal worden van verbetering van de rechtsstaat in Turkije of dat de pre-accessiesteun definitief afgeschaft zal worden? De leden van de ChristenUnie-fractie delen de zorgen omtrent de Turkse retoriek over het Koerdisch referendum over onafhankelijkheid. Is de Minister bereid deze zorgen te plaatsen in een bredere verontrusting over de positie van achtergestelde minderheden in Turkije, waaronder christelijke groeperingen?

Wat betreft de situatie in Turkije vragen de leden van de SGP-fractie in hoeverre de Minister handhaving in plaats van beëindiging van het EU-toetredingsproces noodzakelijk acht om een strategisch partnerschap met Turkije te behouden. Is reeds duidelijk hoe de Commissie de recente politieke en maatschappelijke ontwikkelingen in Turkije ziet in het licht van de criteria van Kopenhagen? Wat is de visie van het Nederlandse kabinet in dezen?

Mensenrechtenbeleid

De leden van de D66-fractie zijn verheugd dat de Raad Buitenlandse Zaken uitgebreid zal stil staan bij het mensenrechtenbeleid van de Europese Unie. De genoemde leden onderschrijven dat het mensenrechtenbeleid een wezenlijk onderdeel is van het buitenlands beleid, zowel voor Nederland als de Europese Unie. De genoemde leden zijn zeer verheugd dat het is gelukt om de Jemen-resolutie aangenomen te krijgen in de Mensenrechtenraad waarmee een internationaal onderzoek naar de mensenrechtenschendingen in Jemen mogelijk is gemaakt, en willen de Minister complimenteren met dit succes. De genoemde leden vragen de Minister toe te lichten hoe dit onderzoek er uit komt te zien en wanneer dit van start zal gaan. De leden vragen de Minister ook of het mogelijk is om de Kamer regelmatig te informeren over de voortgang van dit onderzoek.

¹⁸ <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/06/07/navoduitsland-verplaatst-militairen-van-turkije-naar-jordanie-10968287-a1562018>

¹⁹ <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/09/12/turkije-tart-navo-met-russische-raket-12968993-a1573224>

De leden van de SP-fractie verwelkomen dat op aandringen van Nederland en een internationale coalitie er een internationaal en onafhankelijk onderzoek komt naar schendingen van het internationale recht vanwege de verwoestende oorlog in Jemen, die in 2014 begon. Maar helaas is dit niet het vergaande onderzoek waar Nederland terecht op inzette. Klopt het dat dit geen officiële commissie van onderzoek is waarvan de conclusies bij het Internationaal Strafhof kunnen worden neergelegd? Kan de Minister aangeven welke beperkingen er allemaal gelden voor het onderzoek? En welke landen hebben dergelijke beperkingen aan het onderzoek bepleit? Kan de Minister ook ingaan op de dreigementen die Saudi-Arabië uitte tegen Nederland en andere landen die voorstander zijn van een volwaardig onderzoek? Wat zegt dit over de betrekkingen met dit land?

De leden van de CDA-fractie verwelkomen het internationale onderzoek naar oorlogsmisdaden en mensenrechtenschendingen in Jemen, waartoe de VN-Mensenrechtenraad op 29 september jl. unaniem heeft besloten. Het nationale onderzoek van Jemen zelf is ook wat de CDA-fractie betreft niet toereikend. Kan de Minister aangeven wie er nu het meest zijn zin heeft gekregen? Nederland, dat een onafhankelijk internationaal onderzoek wilde? Of Saudi-Arabië, dat Nederland en zijn bondgenoten in de VN-Mensenrechtenraad onder druk heeft gezet om met een minder sterke tekst te komen?

Myanmar

De leden van de D66-fractie lezen dat de Nederland zich in VN-verband zal inzetten voor de totstandkoming van een internationaal wapenembargo tegen Myanmar. De genoemde leden ondersteunen deze inzet van de regering. Graag horen zij van de regering hoe haalbaar een dergelijk embargo wordt geacht. Met welke landen kan Nederland hierin optrekken, en kan de Minister toelichten wat de positie is van diverse EU-lidstaten? Is het mogelijk om de EU op dit punt eensgezind te laten optreden, zo vragen deze leden.

De leden van de SP-fractie delen de zorgen over de ontwikkelingen in Myanmar, vooral met betrekking tot schrijnende situatie van Rohingya, de moslimminderheid in het land. Ondanks een EU-wapenembargo heeft in ieder geval Groot-Brittannië het leger van het land getraind. Kan de Minister daar op ingaan? Is die training nu gestaakt? Zijn er ook andere EU-landen die het leger van Myanmar, dat verantwoordelijk is voor grootschalige etnische zuiveringen, trainen of hebben getraind? Is de Minister bereid er in EU-verband op aan te dringen dat dergelijke training per direct wordt gestaakt? Is de Minister verder bereid aan te dringen op sancties tegen leden van het leger van Myanmar die verantwoordelijk zijn voor de zuiveringen? Zo nee, waarom niet?

De leden van de PvdA-fractie wijzen er op dat vrouwen die gevlucht zijn uit Myanmar melding maken van massale verkrachtingen door militairen. En ook uit de kampen in Bangladesh komen veel verhalen van vrouwen die te maken hebben met seksueel geweld. Is de Minister bereid dit bij de RBZ in te brengen en te bezien of de EU bereid is een bijdrage leveren aan de opvang van deze vrouwen? Kan de Minister aangeven of de Hoge Vertegenwoordiger hierover contact heeft met de regering van Bangladesh? In Myanmar zelf is nauwelijks tot geen toegang mogelijk voor hulpverleners. Op welke wijze is er of kan er vanuit de EU druk uitgeoefend op de regering van Myanmar om in ieder geval hulpverleners toegang te geven tot Rakhine State in Myanmar om de burgerbevolking te helpen?

De leden van de SGP-fractie steunen de lijn van het kabinet inzake het streven naar kritische en eenduidige EU- en VN-boodschappen richting Myanmar.

Venezuela

De leden van de VVD-fractie zijn blij te vernemen dat Nederland zich sterk maakt voor een discussie over (meer) gerichte individuele sancties tegen mensenrechtenschenders in Venezuela en aandringt op het voorbereiden van dergelijke maatregelen. Kan de Minister aangeven of hij verwacht dat deze oproep brede steun krijgt, en als dat het niet het geval is, welke bezwaren andere lidstaten hebben tegen dergelijke gerichte sancties?

De leden van de D66-fractie vinden het positief dat de Nederlandse regering zich samen met andere EU-lidstaten inspant voor een bespreking tijdens de RBZ van de situatie in Venezuela, en aandringt op sancties en een exportverbod van bepaalde middelen. Is de Minister bereid om uitgebreid terug te koppelen over de bespreking op dit punt, en welke concrete resultaten zijn behaald?

Inzake de verslechterde politieke- en mensenrechtensituatie in Venezuela steunen de leden van de SGP-fractie de ingezette lijn inzake sancties tegen personen en een exportverbod op repressie- en IT-surveillancemiddelen. Op welke andere zaken moet een exportverbod overwogen worden?

Verlenging SOPHIA

De leden van de VVD-fractie hebben kennisgenomen van de verlenging van het mandaat van EUNAVFOR MED Sophia. Hoewel deze leden liever niet via de geannoteerde agenda waren geïnformeerd, verwelkomen zij de verlenging maar vooral de uitbreiding van het mandaat met informatie-uitwisseling over mensenmokkel en het surveilleren tegen de oliesmokkel. Nu besloten is het mandaat te verlengen zijn de leden van de VVD-fractie bijzonder benieuwd naar de resultaten tot nu toe. Op welke wijze kunnen zij die tegemoet zien?

De leden van de D66-fractie vinden het goed dat het mandaat van de EU maritieme operatie EUNAVFOR MED Sophia is verlengd. Wel ontvangen zij graag een uitgebreidere toelichting over de uitbreiding van het mandaat, in het bijzonder de monitoring van de Libische kustwacht en het surveilleren tegen de oliesmokkel uit Libië. Wat houdt de monitoring precies in, zo vragen deze leden. Wie gaat surveilleren tegen oliesmokkel, en op welke wijze? En welke acties kunnen worden ondernomen indien dergelijke smokkel wordt geconstateerd, zo vragen deze leden.

De leden van de SP-fractie maken zich grote zorgen over aanhoudende berichten over schendingen van mensenrechten in Libië en door leden van de Libische kustwacht. Kan de Minister garanderen dat de EU-missie voor de kust van Libië op geen enkele wijze aan dergelijke schendingen bij kan dragen? Zo ja, hoe wordt dat zeker gesteld?

De leden van de ChristenUnie-fractie vragen of de Minister in de Raad voor wat betreft de EU-operatie EUNAVFOR MED Sophia aan de orde wil stellen welke concrete resultaten deze missie moet gaan laten zien gezien de taak mensensmokkelnetwerken op de Middellandse Zee te ontwrichten.

De leden van de SGP-fractie vragen of het kabinet het uitgebreide mandaat voor de EU-operatie EUNAVFOR MED Sophia toereikend acht voor een effectieve aanpak van mensensmokkel in het centrale Middel-

landse Zeegebied? Leidt operatie Sophia reeds tot merkbare effecten, bijvoorbeeld tot een afname in het aantal daders en slachtoffers van mensensmokkel en mensenhandel?

Nederlandse inzet bij EU-Afrika Top 28/29 november

De leden van de CDA-fractie zouden graag van de Minister willen weten wat de inzet wordt van Nederland tijdens de EU-Afrika Top op 28 en 29 november 2017. Deze Top wordt voorbereid in Europa tijdens deze aanstaande RBZ. De leden van de CDA-fractie vragen de Minister wat de Nederlandse inzet precies is en in hoeverre deze overeind kan blijven wanneer er gekozen wordt voor de formulering van een gemeenschappelijke Europees mandaat. De leden van de CDA-fractie vragen de Minister waar de kernpunten, hoofddoelen en rode lijnen zitten voor de Nederlandse regering. Deze leden ontvangen daarom graag, eventueel separaat aan dit Schriftelijk Overleg, een uiteenzetting van de Nederlandse inzet voor de EU-Afrika Top. Graag zouden de leden van de CDA-fractie de volgende zaken in het eindresultaat van de EU-Afrika Top terugvinden: Concrete aspecten ter beheersing van de migratie en een verbetering van de governance van de Afrikaanse Unie (AU). De leden van de CDA-fractie vragen de Minister welke structuur wordt aangelegd ten behoeve van de overlegorganisaties in de toekomst. Daarbij is een belangrijke vraag hoe de afspraken die tijdens deze Top gemaakt worden, gecontroleerd worden op naleving. De leden van de CDA-fractie vragen de Minister om aan te geven wat wordt verwacht van de AU, en wat de EU wil gaan doen om zijn doelstellingen te bereiken in Afrika. De EU moet de AU als een gelijkwaardige en betrouwbare bondgenoot zien. Het is van belang dat de AU eigenaar wordt van bepaalde issues die van belang zijn voor de EU, zoals migratie of het behalen van de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's). De leden van de CDA-fractie vragen de Minister of er vaker overleg gaat plaatsvinden dan eens in de 3 jaar. Ook vragen zij de Minister om tijdens de Top te pleiten voor het opstellen van een stappenplan of routekaart inzake de aanpak van migratie in samenspraak met de AU.

Marokko

Na de grote demonstraties in het noordelijke Rif-gebied in Marokko sinds oktober vorig jaar heeft Marokko honderden leiders en activisten van de Hirak beweging opgepakt. De leden van de SP-fractie vragen de Minister hier op in te gaan. Wat doen Nederland en de EU om toe te zien op eerlijke processen dan wel vrijlating van deze politieke gevangenen? Kan de Minister ook ingaan op de mate waarin de Marokkaanse regering tegemoet komt aan de rechtvaardige eisen van de Hirak beweging?

PESCO

Naar aanleiding van het verslag van de informele Raad Buitenlandse Zaken van 7 en 8 september jl. vragen de leden van de ChristenUnie-fractie met welke inzet ten aanzien van deelname aan de permanente en gestructureerde samenwerking (PESCO) de Minister naar de Raad gaat.

De leden van de SGP-fractie vragen of er tijdens de laatste RBZ naast «brede steun» voor een inclusief en ambitieus PESCO, ook kritische geluiden weerklonken. Zo ja, door welke landen gebeurde dit, wat is de aard van de kritiek, en wat is de visie hierop van Nederland? Wat is of wordt de inhoud van de «gezamenlijke notificatie» die de lidstaten die aan PESCO willen gaan deelnemen zullen sturen naar de Hoge Vertegenwoordiger en de Raad? Deelt de Minister de visie van de leden van de SGP-fractie dat onderdeel van de PESCO-afspraken moet zijn dat lidstaten

altijd de eindverantwoordelijkheid en zeggenschap behouden over de inzet van hun militairen?

Israël

De leden van de SGP-fractie achten het vanzelfsprekend dat de EU-Associatieraad met Israël inhoudelijk goed moet worden voorbereid, maar verzoeken het kabinet nadrukkelijk om aan te dringen op een spoedige planning en uitvoering van de Associatieraad. Inhoudelijk verzoeken zij het kabinet om prioriteit te geven aan het versterken van de samenwerking met Israël, onder meer inzake veiligheid, terrorismebe-strijding, handel en landbouwontwikkeling